

РОЗДІЛ 5. СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА

ЗМІСТ СОЦІАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ПОСЛУГ ДЛЯ ДІТЕЙ
З ІНВАЛІДНІСТЮ: АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ПІДХОДІВCONTENT OF SOCIAL REHABILITATION SERVICES FOR CHILDREN
WITH DISABILITIES: ANALYSIS OF THE MAIN APPROACHES

Соціально-реабілітаційні послуги для дітей з інвалідністю сьогодні мають неабияку актуальність. Українські науковці протягом останніх років зробили значний внесок в інтерпретацію поняття соціально-реабілітаційних послуг та аналіз їх змісту. Разом з тим, досі немає єдиної концепції щодо розуміння їх змісту з позиції їх надання дітям з інвалідністю та їх сім'ям. Метою статті є аналіз та висвітлення різних підходів українських науковців до інтерпретації поняття соціально-реабілітаційних послуг, що надаються дітям з інвалідністю та їх сім'ям. Визначено, що соціальна реабілітація є базовою з позиції організації надання соціально-реабілітаційних послуг дітям з інвалідністю та їх сім'ям. У контексті дослідження з'ясовано, що соціально-реабілітаційні послуги є комплексним поняттям, в основі якого лежать як соціальні так реабілітаційні процеси. У контексті дітей з інвалідністю та їх сімей соціально-реабілітаційні послуги мають бути спрямовані на відновлення та/або розвиток соціальних навичок, здібностей, сильних сторін дітей та їх сімей, соціальну підтримку та соціальне обслуговування задля самореалізації, підвищення адаптаційного потенціалу та забезпечення доступу до ресурсів, необхідних для подолання викликів, пов'язаних з інвалідністю та забезпечення найкращих інтересів дитини. Зазначено, що соціально-реабілітаційні послуги мають надаватися за місцем проживання отримувачів надавачами на основі застосування комплексного, міждисциплінарного та інтегрованого підходів до їх організації та надання. Висвітлено базові методи та підходи, якими наповнюється процес надання соціально-реабілітаційних послуг для дітей з інвалідністю та їх сімей. У статті представлено напрацювання виконавців проекту, що фінансується Національним фондом досліджень України на тему «Дослідження розвитку соціально-реабілітаційних послуг для дітей з інвалідністю та їх сімей на рівні територіальних громад у воєнний та повоєнний періоди» (реєстраційний номер № 2022.01/0166).

Ключові слова: соціально-реабілітаційні послуги, діти з інвалідністю, комплексність, міждисциплінарність, інтегрованість.

Social rehabilitation services for children with disabilities are of great relevance today. In recent years, Ukrainian researchers have made a substantial contribution to interpreting the concept of social rehabilitation services and their content. Nevertheless, there remains no unified concept or structural analysis of the various approaches to comprehending the content of these services. The aim of this article is to shed light on the different approaches employed by Ukrainian scholars in interpreting the concept of social rehabilitation services. It has been defined that social rehabilitation is the platform for social rehabilitation services providing for children with disabilities and their families. During the research, it has been investigated that social rehabilitation services is complex phenomena, that is based on social and rehabilitation processes. In the context of children with disabilities and their families they must be dedicated to the recovering or/and developing of social competences, strengths of children and their families, social support, social caring for self-realization, raising of adaptive potential and providing access to resources needed for covering of issues dedicating to disability and for the best interest of children. The paper explores the various types and measures of rehabilitation through their implementation in different institutions and the application of diverse rehabilitation methods. Notably, it identifies interactive methods for fostering creative potential and socio-cultural development. The authors place a particular emphasis on the holistic, interdisciplinary, and integrated approach to delivering social rehabilitation services.

This scientific article has been prepared as part of research funded by the National Research Foundation of Ukraine on the subject of «Research on the Development of Social Rehabilitation Services for Children with Disabilities and their Families at the Level of Territorial Communities in Times of War and Post-War Periods» (registration number № 2022.01/0166).

Key words: social rehabilitation services, children with disabilities, comprehensiveness, interdisciplinarity, integration.

УДК 364.3-783-787-056.24:005.591.6
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/64.1.32>

Криницька І.П.,
канд. соціол. наук,
в.о. завідувача кафедри педагогіки
та соціальної роботи
Закладу вищої освіти
«Український католицький університет»

Слозанська Г.І.,
докт. пед. наук, професор,
завідувачка кафедри спеціальної
та інклюзивної освіти
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

Скочко М.О.,
докт. філософії,
ст. викладач кафедри соціальної
педагогіки та соціальної роботи
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Інвалідність – соціальна проблема кожного суспільства, адже особи з інвалідністю є однією із найбільш уразливих категорій населення, особливо діти. За даними Міністерства соціальної політики, Міністерства охорони здоров'я та Пенсійного фонду України на початок 2022 року в Україні налічувалося 162,2 тис. дітей з інвалідністю [10].

У час війни чисельність дітей з набутою інвалідністю зростає, що вимагає швидкого реагування та прийняття відповідних рішень щодо роботи з означеною категорією на державному та локальному рівнях.

Зазначимо, що окремі теми, які стосуються трактування понять, видів, заходів та методів реабілітації, соціальної реабілітації, діяльності

реабілітаційних установ вже проаналізовані у сучасних наукових працях українських науковців. Концепція реабілітації включає різний комплекс послуг – медичні, освітні, професійні, водночас, сьогодні важливо окреслити зміст та інтерпретацію поняття “соціально-реабілітаційні послуги” та основні підходи до їх надання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

В основі соціально-реабілітаційних послуг лежить концепція соціальної реабілітації. Зміст поняття соціальної реабілітації досліджували Н. Дідик, М. Троцьковець; соціально-психологічні особливості реабілітації дітей – Н. Квітко та Г. Олійник; діяльність Центрів комплексної реабілітації Є. Глобіна, Р. Гусак, Н. Майорова, М. Онуфрик, О. Сендецька, С. Троянта ін.; методи реабілітації дітей – Н. Бездідько, А. Вдовиченко, О. Виноградова, І. Гриник, К. Іванченко, О. Клочко, М. Кулько, Ю. Лянной, А. Ревть. Важливим теоретичним напрямом наукових розробок є опрацювання міждисциплінарного підходу до реабілітації, що можна прослідкувати у роботах О. Каук, О. Кравченко, В. Крупеня, О. Кузько, В. Михальчук, О. Сердюк, Н. Просоленко, М. Школьник. Однак, у сучасних умовах актуалізації потребує саме вивчення комплексного, інтегрованого, міждисциплінарного підходу до організації надання соціально-реабілітаційних послуг для дітей з інвалідністю та їх сімей у громаді.

Мета статті – здійснити аналіз основних підходів українських науковців до визначення змісту соціально-реабілітаційних послуг та їх організації.

Виклад основного матеріалу. Діти з інвалідністю як ніхто потребують комплексних соціально-реабілітаційних послуг для мінімізації соціальної ексклюзії та задля розвитку їх індивідуального потенціалу. Є. Глобіна зазначає, що “дитиною з інвалідністю вважається особа віком до 18 років (повноліття) зі стійким розладом функцій організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності, внаслідок чого держава зобов’язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити її соціальний захист” [4, с. 28].

В основі соціально-реабілітаційних послуг закладена соціальна реабілітація як діяльність. У праці Н. Дідик та М. Троцьковець зазначено, що соціальна реабілітація “передбачає навчання особи з інвалідністю основних соціальних навичок, пристосування побутових умов до потреб особи з інвалідністю, соціально-побутове влаштування та обслуговування, педагогічну корекцію ... для отримання навичок позитивного сприйняття себе та оточуючих, навичок спілкування, забезпечення автономного проживання у суспільстві..., забезпечення осіб з інвалідністю технічними та іншими засобами реабілітації, санаторно-курортне

лікування відповідно до медичних показань” [5, с. 90]. Слід зазначити, що соціальна реабілітація триває протягом усього життя, а її основним завданням є адаптація дітей з інвалідністю до соціальної реальності [4].

Р. Шаравара, розглядаючи інноваційні практики реабілітації дітей з інвалідністю, визначає їх як носіїв “соціальної ексклюзії”. Причинами такої ексклюзії є: проблеми зі здоров’ям, фізичне обмеження, ізоляція, просторовий, інформаційний та комунікативний бар’єри, інтелектуальні, мотиваційні, етичні труднощі, тощо [26, с. 294-299]. З метою їх подолання необхідно здійснювати соціальну реабілітацію, яку науковиця розглядає як “систему заходів, спрямованих на створення і забезпечення умов для повернення особи із функціональними обмеженнями здоров’я до активної участі у житті, відновлення її соціального статусу та здатності до самостійної суспільної і родинно-побутової діяльності шляхом соціально-середовищної орієнтації та соціально-побутової адаптації, соціального обслуговування, задоволення потреби у забезпеченні технічними та іншими засобами реабілітації” [26, с. 297]. Однак, соціальна реабілітація має значення при комплексному та всебічному підходах у її реалізації, одним із аспектів якої є реконструкція соціокультурного середовища [26, с. 297]. У цьому контексті, О. Виноградова основний акцент робить на всебічному розвитку людини, розширенні кола спілкування, розвитку умінь і навичок, самостійності та соціальної включеності дітей з інвалідністю у суспільство [3].

А. Ревть, І. Гриник наполягають на тому, що соціальна реабілітація є довготерміновим процесом, основними етапами якого є: діагностика та укладання індивідуального плану, активна реабілітація та стимуляція, оцінка змін. Науковці виділяють також індивідуальну, групову, соціокультурну форми соціальної реабілітації; психолого-педагогічний, соціальний і побутовий та фізичний види реабілітації [19, с. 166-167].

Як уже зазначалося, соціальна реабілітація реалізується у контексті надання соціально-реабілітаційних послуг або здійснення соціально-реабілітаційних заходів. М. Школьник та В. Михальчук до соціально-реабілітаційних заходів віднесли заняття з “фізичної реабілітації, соціальної адаптації, психо-педагогічної корекції, корекції мови та мовлення” [27, с. 65], що супроводжуються психолого-педагогічним та соціальним супроводом. На соціально-психологічних особливостях реабілітації дітей з інвалідністю наголошують також Н. Квітко [7] та Г. Олійник [16].

На нашу думку, у структуру соціально-реабілітаційних послуг входять дві групи послуг: соціальні та реабілітаційні. Зміст соціальних послуг та їх різновиди подано у Законі України «Про соціальні послуги» [4; 10]. Т. Семигіна дала вичерпну

характеристику реабілітаційним послугам, які визначала як систему «медичних, психологічних, педагогічних, фізичних, професійних, трудових, фізкультурно-спортивних, соціально-побутових заходів, спрямованих на надання особам допомоги з відновлення та компенсації порушених або втрачених функцій організму для досягнення і підтримання соціальної та матеріальної незалежності, трудової адаптації та інтеграції в суспільство, а також забезпечення інвалідів технічними та іншими засобами реабілітації і виробами медичного призначення» [21]. Реабілітаційні послуги можуть включати [21]: медичні; психологічні; освітні; соціальні та реабілітацію за допомогою технічних засобів. Надаватися одні та інші мають за місцем проживання або перебування отримувача в залежності від його потреб. У контексті дітей з інвалідністю та їх сімей соціально-реабілітаційні послуги, на нашу думку, мають бути спрямовані на відновлення та/або розвиток соціальних навичок, здібностей, сильних сторін дітей та їх сімей, соціальну підтримку та соціальне обслуговування задля самореалізації, підвищення адаптаційного потенціалу та забезпечення доступу до ресурсів, необхідних для подолання викликів, пов'язаних з інвалідністю та забезпечення найкращих інтересів дитини. Такі послуги мають надаватися на основі інтегрованого, міждисциплінарного та сімейно-орієнтованого підходів.

Для забезпечення надання на належному рівні соціально-реабілітаційних послуг для дітей з інвалідністю та їх сімей необхідно створювати відповідні центри на рівні територіальних громад (ТГ). Сьогодні окремі організації, на які покладено відповідні функції, вже функціонують. Це Інклюзивно-ресурсні центри (ІРЦ), Навчально-реабілітаційні центри (НРЦ), Центри комплексної реабілітації для осіб з інвалідністю [6, с. 90-95] тощо. На думку Є. Глобіної Центр комплексної реабілітації для дітей з інвалідністю є найкращою установою для здійснення комплексу соціально-реабілітаційних заходів, спрямованих на створення умов для всебічного розвитку, засвоєння знань, умінь, навичок, досягнення і збереження їхньої максимальної незалежності, фізичних, розумових, соціальних, професійних здібностей з метою максимальної реалізації особистого потенціалу [5]. Тоді як Н. Кеда акцентує увагу на важливості роботи соціальних служб, Служб у Справах дітей та корекційно-реабілітаційних служб у наданні означених послуг для дітей з інвалідністю та їх сімей [9, с. 62]. Аналогічні простежуються і у працях А. Ревть, І. Гриник [19], О. Виноградової [3].

Н. Майорова, М. Онуфрик, Г. Хворова наполягають на наданні соціально-реабілітаційних послуг у діяльності Центру денного догляду. Авторки пропонують і власне трактування змісту соціально-реабілітаційних послуг як: “навчання,

формування, розвиток та підтримку соціально-побутових навичок (самообслуговування, комунікації, позитивної поведінки, приготування їжі, орієнтування тощо); психологічну підтримку; організацію дозвілля, спортивно-оздоровчої, технічної та художньої діяльності, трудової адаптації, працетерапії; арт-терапія, тощо” [25, с. 6]. Важливий акцент роблять на соціальному розвитку та інтеграції дітей з інвалідністю.

Т. Ткач, у структурі соціально-реабілітаційних послуг, виділяє: соціальну реабілітацію (“комплекс заходів, спрямований на розвиток навичок самообслуговування, пересування по квартирі, вулиці, орієнтування в просторі”); професійну орієнтацію (набуття навичок самообслуговування, освоєння доступних навичок праці, професійне самовизначення та ін.); логопедичну роботу (розвиток артикуляційної моторики, розвиток мовного дихання, формування граматичної будови мовлення тощо); психологічну (психолого-педагогічна діагностика інтелектуальної, емоційно-вольової сфери, психологічна корекція, консультування) та медичну (“відновлювальне і підтримуюче лікування, фізіотерапевтичні засоби, масаж, нетрадиційні методи лікування та ін.”) реабілітації [24, с. 132-134]. У структурі соціально-реабілітаційних послуг науковець виділяє також відновно-оздоровчі заходи, до яких відносить роботу з батьками, взаємодію з іншими педагогами, взаємодію з іншими фахівцями, залучення в сферу розв'язання взаємозалежних проблем освіти і здоров'я тощо [24, с. 132].

Н. Бездідько, Ю. Лянной, вивчаючи корекційну допомогу дітям з інвалідністю в умовах реабілітаційних центрів України та Німеччини [1], наголосили на необхідності виконання таких видів реабілітаційних заходів: психолого-педагогічних – психокорекція якостей і функцій дитини з інвалідністю, її мотивації до життєдіяльності та праці, навчання прийомів і методів психологічної саморегуляції, корекція розвитку; трудових – сприяння у трудовому навчанні і адаптації, психологічна підтримка в процесі професійної адаптації; соціальних – соціально-побутова адаптація й соціально-середовищна орієнтація [1, с. 234-235].

У контексті надання соціально-реабілітаційних послуг важливо підібрати актуальні методи роботи. Р. Шаравара наголосила на важливості застосування арт-терапії, танцетерапії, казкотерапії, дельфінотерапії, хобі-терапії, гарденотерапії у роботі з дітьми з інвалідністю у процесі їх реабілітації [26, с. 299-301]. Є. Глобіна додала монтессорі-терапію, LEGОтерапію, пісочну терапію, сенсорну інтеграцію, музикотерапію, психокорекцію до означених вище методів [4]. На застосуванні арт-терапії у соціальній реабілітації дітей з інвалідністю наголошують також А. Ревть, О. Гук [20], О. Ключко, К. Іванченко [12]. С. Ленда розглядає особливості застосування пісочної анімації

[14]; А. Вдовиченко, М. Кулько – каністерапії [2]; Л. Клевака – іпотерапії [11, с. 149-150]; О. Мельник – інформаційно-технологічних методів [15] у соціально-реабілітаційній роботі з дітьми з інвалідністю.

Окремої уваги заслуговують праці, присвячені аналізу особливостей реабілітації дітей з розладом аутистичного спектру (РАС) та дитячим церебральним паралічем (ДЦП). Реабілітація останніх здебільшого розглядається в контексті соціально-педагогічної реабілітації, найвищою метою якої є інтеграція дітей з РАС та ДЦП у суспільство (Н. Пастух) [17, с. 174]. До працюючих методів науковець віднесла: кондуктивну педагогіку Андраша Петьо, методи корекції мовленнєвого та психічного розвитку Л. Данилово, музичну терапію, сенсорну корекцію та сенсорну інтеграцію тощо [19, с. 174-175]. Н. Іваніків, Р. Караба наголосили на важливості застосування методики емоційного тонізування у роботі з дітьми з РАС [7].

Л. Петришин особливий наголос робить на використанні засобів мистецтва у реабілітаційній роботі з дітьми з інвалідністю та ранньому включенні у систему соціальної реабілітації. Зокрема авторка зазначає, що це дає можливість «опанувати специфічними для дитинства видами продуктивної діяльності, набути комунікативних навичок, розкрити власний творчий потенціал» [18, с. 147]. Г. Терещенко та Г. Ракітський актуалізують увагу на використанні методики соціокультурної природи у реабілітаційній діяльності з дітьми з інвалідністю [23, с. 367-368].

Звичайно важливо комбінувати різні підходи і різні методи у процесі надання соціально-реабілітаційних послуг, однак не менш важливо апелювати до міждисциплінарності та комплексності при наданні означених послуг для дітей з інвалідністю та їх сімей [13; 22, с. 147]. На міждисциплінарній взаємодії, системному підході та комплексності реабілітаційних програм наголошують Н. Іваніків та Р. Караба [7, с. 460-462]. О. Каук, В. Крупень, Н. Просолєнко, О. Сердюк теж роблять наголос на роботу міждисциплінарної команди, додаючи сімейно-орієнтованості характеру самої реабілітації [22, с. 126]. О. Виноградова апелює до інтегрованості при надання соціально-реабілітаційних послуг для дітей з інвалідністю [3]. Важливо також, щоб соціально-реабілітаційні послуги надавалися у установах за місцем проживання отримувачів чи в доступній близькості. На цьому також наголошують у своїх працях О. Столярик [29], О. Кравченко та Г. Кучер [28].

Висновки і пропозиції. Отже, аналіз різних підходів до визначення змісту поняття «соціально-реабілітаційні послуги», висвітлених у наукових працях українських дослідників, засвідчує, що сам феномен носить досить комплексний характер, так як включає різні напрями і види

соціально-реабілітаційної діяльності, реалізація яких сприятиме всебічному розвитку і відновленню дітей з інвалідністю, їх інтеграції та активній участі у житті суспільства. Серед основних методів роботи акцент зроблено на висвітлення не лише тих, які покращують або сприяють відновленню фізичного і психологічного стану дітей з інвалідністю, але й тих, які сприяють соціалізації, професіоналізації, соціокультурному, творчому розвитку означеної категорії отримувачів. Важливою складовою успішної реалізації соціально-реабілітаційних послуг є апеляція до сімейно-орієнтованого, міждисциплінарного підходів при їх наданні на рівні ТГ.

Разом з тим, у процесі подальшого дослідження варто структурувати самі соціально-реабілітаційні послуги та висвітлити їх зміст; розробити інструментарій для оцінки потреб дітей з інвалідністю та їх сімей у конкретних соціально-реабілітаційних послугах; напрацювати механізми їх розвитку та надання у ТГ шляхом організації діяльності надавача комплексних соціально-реабілітаційних послуг на освіті міждисциплінарного та сімейно-орієнтованого підходів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бездідько Н., Лянной Ю. Методичні засади корекційної допомоги дітям з інвалідністю в умовах реабілітаційного центру України та Німеччини. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2021. № 8 (112). С. 232-242.
2. Вдовиченко А., Кулько М. Досвід застосування методу каністерапії в обласному центрі комплексної реабілітації дітей з інвалідністю «Відродження». *Актуальні проблеми ортопедагогіки, ортопсихології та реабілітології: збірник тез доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції*. 2019.
3. Виноградова О. Інтегровані соціальні послуги як напрям соціалізації дітей з інвалідністю в громаді. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи: зб. наук. праць*. Київ: Видавничий дім «Гельветика». 2021. Вип. 79 (т.1). С. 73-76.
4. Глобіна Є. Центр комплексної реабілітації як система в побудові корекційно-реабілітаційного простору для дітей та осіб з інвалідністю. *Корекційно-реабілітаційна діяльність: стратегії розвитку у національному та світовому вимірі: матеріали VI Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції*. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. Макаренка. 2020. 350 с.
5. Дідик Н., Троцковець М. Зміст соціальної реабілітації осіб з інвалідністю в закладах різного типу. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: соціально-педагогічна*. Кам'янець-Подільський: Медобори. 2019. Вип. XXXII. С. 86-98.
6. Закон України «Про соціальні послуги». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19>

7. Іваніків Н., Караба Р. Реабілітація дітей раннього віку з розладом аутичного спектру. *Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку: матеріали XVIII Міжнародної науково-практичної конференції*. Київ; Тарту: ГО «ВАДНД». 2022. 493 с.
8. Квітко Н. Соціально-психологічні особливості адаптації та реабілітації дітей з обмеженими функціональними можливостями. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: науковий журнал*. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка. 2021. № 4 (108). С. 15-23. DOI: 10.24139/2312-5993/2021.04/015-023.
9. Кеда Н. Актуальні питання, мета і завдання корекційно-реабілітаційних служб України для дітей з інвалідністю та/або з особливими освітніми потребами. *Наукові записки БДПУ. Серія: Педагогічні науки*. Бердянськ: БДПУ. 2019. Вип.2. 352 с.
10. Кількість дітей з інвалідністю за даними Фонду соціального захисту осіб з інвалідністю. URL: <https://www.ispf.gov.ua/> (дата звернення 17.10.2023)
11. Клевака Л. Переваги методу іпотерапії в реабілітації дітей з аутизмом. *Інклюзивне освітнє середовище: проблеми, перспективи та кращі практики: тези доп. XIX Міжнар. наук.-практ. конф.* К.: Університет «Україна». 2019. Ч. 2. С. 149-151.
12. Ключко О., Іванченко К. Використання методів арт-терапії в діяльності центру реабілітації для дітей з інвалідністю. *Інноваційні технології розвитку особистісно-професійної компетентності педагогів в умовах післядипломної освіти: збірник наукових статей*. Суми. 2023. 404 с.
13. Кравченко О. Міждисциплінарний підхід у дослідженні соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з інвалідністю засобами інклюзивного туризму. *Актуальні питання корекційної освіти: збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Кам'янець-Подільський. 2020. Вип. 16. Том 1. С. 142-153.
14. Ленда С. Можливості пісочної анімації у процесі реабілітації дітей з інвалідністю. *Корекційно-реабілітаційна діяльність: стратегії розвитку у національному та світовому вимірі: матеріали VI Міжнародної науковопрактичної онлайн-конференції*. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. Макаренка. 2020. 350 с.
15. Мельник О. С. Використання навчально-інформаційних технологій у реабілітаційній роботі з дітьми з інвалідністю: кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «бакалавр»: спец. 231 «Соціальна робота». ЧНУ ім. Петра Могили. Миколаїв. 2023. 60 с.
16. Олійник Г. Основні види та напрямки роботи щодо здійснення соціально психологічної реабілітації дітей з особливими потребами. *Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації»: зб. наук. праць*. Переяслав. 2020. Вип. 63. 570 с.
17. Пастух Н. Технології соціально-педагогічної реабілітації осіб з дитячим церебральним паралічем. *Інклюзивна освіта як індивідуальна траекто-*
- рія особистісного зростання дитини з особливими освітніми потребами : збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю*. Вінниця. 2020. Вип. 3. 351 с.
18. Петришин Л. Реабілітація дітей з обмеженими функціональними можливостями як соціальна проблема. *Соціальна робота: виклики сьогодення: збірник наукових праць за матеріалами XI Міжнародної науково-практичної конференції*. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка. 2022. С. 145-148.
19. Ревть А., Гриник І. Соціальна реабілітація, що здійснюється центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. *Молодий вчений*. 8 (84). С. 165-168.
20. Ревть А., Гук О. Арт-терапія у соціально-реабілітаційній роботі з дітьми з особливими потребами. *Молодь і ринок*. 2019. №7 (174).
21. Семігіна Т. В. Соціальні послуги у територіальних громадах України: інновації правового регулювання. *Вісник академії праці, соціальних відносин і туризму*. 2019. № 4. С. 65-75.
22. Сердюк О. І., Крупеня В. І., Просоленко Н. В., Каук О. І. Організація роботи міждисциплінарної команди фахівців в комплексній реабілітації дітей з ДЦП 2. *Громадське здоров'я в Україні: проблеми та способи їх вирішення: Матеріали V науково-практичної конференції з міжнародною участю на вшанування пам'яті М. Гуревича (1891–1937)*. Харків. 2022. 224 с.
23. Терещенко Г., Ракітській Г. Соціокультурна реабілітація та соціалізація дітей-інвалідів. *Тенденції та перспективи розвитку психології та соціальної роботи в сучасному суспільстві: збірник матеріалів міжнародної наук.-практ. інтернет-конф.* Одеса: ОНУ. 2020. 380 с.
24. Ткач Т. Особливості соціально-реабілітаційної роботи з дітьми та підлітками з інвалідністю в Україні. *Наука. Освіта. Молодь*.
25. Хворова Г., Онуфрик М., Майорова Н. Центр (відділення) денного догляду для дітей з інвалідністю: нормативно-правове забезпечення, адміністрування, психолого-педагогічний супровід, підтримка компетентного батьківства: інформ.-метод. посіб. Київ. 2020. 56 с.
26. Шаравара Р. Соціальна реабілітації дітей з функціональними обмеженнями здоров'я: інноваційні практики. URL: https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2019/11/topical-issues-of-the-development-of-modern-science_13-15.11.2019.pdf#page=293
27. Школьник М., Михальчук В. Організація роботи мультидисциплінарної команди спеціалістів для реабілітації дітей з інвалідністю. URL: http://repository.pdmu.edu.ua/bitstream/123456789/19501/1/Shkolnik_Organizaciya_roboti.pdf
28. Kravchenko O., Kucher G. Social and rehabilitation services in the local community. *The system of social services of Ukraine amidst transformation: modern trends and challenges: Scientific monograph*. Riga, Latvia: "Baltija Publishing". 2022. 218 p.
29. Stoliaryk O. Availability of services for families raising children with autism as a purpose of social work. *Social Work and Education*. 2020. 7(3). С. 289–303.